

## Л. І. ДАНИЛЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка  
м. Київ, Україна  
Електронна пошта: [dankoua@ukr.net](mailto:dankoua@ukr.net)  
<https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>

### ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДИСКУРС ЯНА КОЛЛАРА

У статті аналізується епістолярний дискурс Яна Коллара з погляду категорій і понять сучасної лінгвістичної прагматики. Предметом дослідження стали 16 листів, адресованих Вацлаву Ганці, Варфоломею Копітарові, Карлу Яромиру Ербенові, Самославу Гробоневі, Вацлаву-Олександрю Мацейовському в період з 1824 р. по 1851 р. Дослідження матеріалу ґрунтується на методиці суб'єктно-об'єктної та семантико-стилістичної інтерпретації комунікації адресанта.

Аналіз текстів Яна Коллара показав, що його епістолярний дискурс є мовно-мовленнєвим твором, що виник у межах хронологічно обумовленої національної епістолярної традиції. Контакти й зміст спілкування Яна Коллара стосувалися передусім суспільно-політичної і культурної сфери, пов'язаної з його професійною діяльністю. Соціокультурна площина, в межах якої відбувалася комунікація, детермінувала соціопрагматичну роль адресанта, його громадянську позицію, впливала на тематику листування, її персональний і предметний складники, передбачала діалогічність. Компоненти досліджуваного епістолярного дискурсу характеризуються такими ознаками: офіційність — неофіційність, дистантність — недистантність комунікації, ієрархія стосунків, дотримання етикетних норм з переважно емоційним їх вербальним оформленням. Маркерами ввічливості в листах Яна Коллара виступають етикетні лексичні засоби, а також тропи (метафори, фразеологія), які є прийомом вияву емпатичних настроїв автора. До індивідуальних особливостей можна віднести численні авторські новотвори. Таким чином, соціальні та соціально-психологічні особливості автора позначилися на мові, структурі і змісті його епістолярного дискурсу.

Епістолярна спадщина Коллара має також важливе значення в позалінгвальному плані. Вона слугує додатковим джерелом для вивчення ролі автора в суспільних, літературних і наукових колах його доби.

Ключові слова: Ян Коллар, епістолярний дискурс, мовна особистість, інтенція, модальність, емпатія, ілюкція.

Ян Коллар увійшов в історію славістики як видатний словацький культурний діяч, поет, етнограф, просвітителі і гуманіст, прибічник слов'янської взаємності. Його візитна картка в літературі — поема «Дочка слави» («Slavy dsega», 1824) — отримала численні розбори, коментарі й рецензії в наукових студіях XIX–XX ст. Перше зібрання творів Яна Коллара в чотирьох томах побачило світ у Празі ще в середині XIX ст. Мета нашої розвідки — дослідити

ти мотиви епістолярію Яна Коллара в координатах лінгвопрагматики: адресант — мова як інструмент вираження думки й відношення до адресатів.

Лінгвістична прагматика — порівняно нова динамічна галузь сучасної функціонально-комунікативної й когнітивно зорієнтованої науки про мову. В українському мовознавстві в цій галузі помітне місце зайняли праці Ф. Бацевича [Бацевич], Н. Ф. Баландіної [Баландіна], Т. В. Радзівської [Радзівська 2010; Радзівська 2018] та інших авторів, серед чеських лінгвістів вирізняються дослідження О. Мюллерової [Müllerová], М. Гіршової [Hirschová], Я. Гоффманнової [Hoffmannová]. Цікавою є одна з останніх колективних монографій про стилі і жанри комунікації в інтернеті [Homoláč, Mareš a j.].

Епістолярна спадщина Яна Коллара різномовна. Частина її, відповідно до тогочасного узусу, була написана німецькою мовою, зокрема, 8 листів до різних адресатів протягом 1816–1851 рр. [Některé listy... 1893 : 177–211], три листи до В. Копітара і два до Ф. Міклошича [Murko 1893: 49–53]. Предметом нашого аналізу є 16 листів чеською мовою: дев'ять до В. Ганки [Vzájemné dopisy... 1897 : 227–245], один до В. Копітара [Dopisy Kollára Kopitarovi 1883 : 258–259], один до К. Я. Ербена [Dopisy Kollára Erbenovi 1883 : 260], два — до С. Гробоня [Dva listy... 1893 : 54–56], три — до В. А. Мацейовського [Dopisy... 1885] в період з 1824 р. по 1851 р. Аналіз досліджуваного матеріалу ґрунтується на методиці суб'єктно-об'єктної та семантико-стилістичної інтерпретації комунікації автора.

**Інтерпретація суб'єкта комунікації.** Характеристика суб'єкта комунікації детермінована насамперед загальною суспільною ситуацією, тими соціальними відносинами, які впливали з поглядів, ідей і цілей автора. Контакти й перебіг спілкування Яна Коллара стосувалися передусім суспільно-політичної і культурної сфери, пов'язаної з його професійною діяльністю. Як один з ідеологів словацького національного відродження, в багатьох своїх листах Ян Коллар висловлював думки про патріотичний обов'язок відстоювати свою мову й самобутність культури: «Naši protivníci, Maďaři, snaží se náš jazyk a naši národní zvláštnost' zničití. Spása a boj jest tedy nyní naši svatou povinností» (В. Мацейовському, 09.01.1834), «...jen vlastní chrám a škola ochrání od zněmčení i od zmaďarčení se» (В. Мацейовському, 23.05.1838), «My myslíme pořád proti maďarošálenstvu krvavě bojovati. <...> Ony chtějí Slováky zničití a zmaďarítí, a to sice násilně, pronásledují tajně i zjevně každého slavského spisovatele» (В. Мацейовському, 05.06.1839), «Od politických šumilebů se chraňte: ale za národ a řeč se střízlivým hrdinstvím bojujte co lvové» (С. Гробоневі, 22.11.1840). З погляду лінгвістичної прагматики тут можна говорити про маніфестацію громадянської позиції автора мовними засобами. У наведених цитатах нею є ключові слова *naši protivníci*, *náš jazyk*, *naše národní zvláštnost*, *spása a boj*, *krvavě bojovati*, *pronásledovat* та ін. Подібні приклади виявляють авторські інтенції, марковані як позитивною, так і негативною лексикою.

Погляди Яна Коллара, які він сповідував, зумовлювали розподіл соціокомунікативних ролей адресанта й адресатів, визначали семантико-стилістичні мовні засоби, з якими автор звертався до своїх кореспондентів. В епістолярному діалозі Коллар — Мацейовський реалізація соціальних ролей “професійні однодумці” не має ознак очевидних ієрархічних стосунків, як у парі Коллар — Ербен або Коллар — Копітар. Лист Яна Коллара до В. Мацейовського (05.06.1839) вирізняється доброзичливістю й прихильністю: «Všecka Tvá psání i psaníčka já náležitě obdržel a zpozoroval z nich s

*velikou radostí i Tvou ke mně nevyhaslou lásku i Tvou horlivost' v literatuře našeho společného národa*». У листах Яна Коллара до К. Я. Ербена й С. Гробоня, навпаки, відчутна роль авторитетного літератора, який на засадах своїх патріотичних переконань дає настанови молодшим колегам, намагається на них впливати й формувати їхні світоглядні засади: «*My nyníjší dělníci na roli národa stárneme a brzo ustoupíme. <...> Předkem Vám to pravím, že již čím dříve i od Vás nějaký plod očekávati budu, kterým byste roli vlasteneckou okrášlil a mně způsobil novou rozkoš*» (К. Я. Ербену, 07.02.1830), «*Následujte jen tah a šept svého Genia, kam Vás nejmocněji vede či k básnictví, či k řečnictví, či k libomudrcství: my všeho potřebni sme. Stojíce na půdě československé neste se všudy ku vzájemnosti kmenův celého národu*» (С. Гробоневі, 22.11.1840). Натомість лексичні засоби листа Коллара до Копітара (20.09.1824) від самого початку виразно демонструють несиметричність соціальних ролей двох кореспондентів, реалізованих за ознакою ієрархічності “авторитетний славіст — літератор”, пор.: «*Vaše Blahorodi, Velevážený pane!* <...> Druhá prosba, již se Vašeho laskavého prostřednictví dovolávati odvažuju. <...> V naději laskavé Vaší odpovědi *pokládám si za čest býti Vašeho Blahorodi nejoddanější sluha Jan Kollár*». Маркерами зазначених інтенцій виступають патетичні формули етикету (*Vaše Blahorodi, Velevážený pane!*) і лексика, мовні кліше, що передають максими визнання, великодушності та особистої скромності перед авторитетом: *odvažuju se dovolávati, pokládám si za čest, nejoddanější sluha*.

Варіативність комунікативних ролей “рівноправні професійні колеги”, що знайшла свій вияв у недистантних колегіальних відносинах, формальній і неформальній мовній поведінці, емоційних і нейтральних мовленнєвих формах, схильності до філософічності засвідчують листи Яна Коллара до Вацлава Ганки. Зразком неформального листування служить текст від 13.07.1847 р.: «*Starověrný Příteli! Srdečné díky přátelské Vám vzdávám, že pořád tak laskavě při každé příležitosti na mne pamatujete, a to ne toliko slovem a psaním, ale i skutkem a milými dary naší literatury. <...> Život, přítomnost a skutečné obcování více sjednocuje než péro, knihy a pouhé mluvení*». Серед наведених номінативних одиниць переважає лексика позитивної конотації: *starověrný Příteli!* (причому *Přítel* з великої літери, що сигналізує про максимальний вияв поваги до адресата), *srdečné díky přátelské, laskavě na mne pamatujete, milé dary*. Зовсім іншу тональність демонструє лист Коллара, в якому він дорікає Ганці упереджене ставлення до поеми «Дочка слави» й полемізує з ним: «*Bolí mne, že tak velice nespokojen jste se S. D., že tolik námitek a žalob proti ní vedete! <...> Dále navrhuje: “že v mé básni mnoho vzácných osob, jako Puškin, Mickievič, Delvig etc etc., místa nemají”. Než, příteli, pamatujte na to, že já nepsal Všeobecné dějiny slavské, ani Historii literatury, ani Registra jmen slavných mužů a Slovanů, ale toliko báseň lyricko-epickou. <...> Vy sám píšete, čemu se já z té duše těším, že Vaše Písně na zemi české a moravské všude se rozléhají: *ej nuže tedy uchopte tu tak šťastnou lyru ještě jednou do svých rukou a zvelebujte ony hvězdy na obloze slavské*» (В. Ганці, 18.09.1832). Наведений уривок — виразний зразок діалогічності епістолярного стилю Яна Коллара, в якому стилізовано безпосередній контакт з адресатом за допомогою типових прийомів діалогу (автор звертається до адресата, цікавиться його думкою, коментує його лист, дає поради), що, власне, є реакцією адресанта на ініціативні дії адресата: *Vy sám píšete..., Dále navrhuje..., nuže tedy uchopte*. У цьому найоб’ємнішому листі Яна Коллара до Ганки, який мав понад дві друковані сторінки, виявляється майже повний арсенал дискурсив-*

них видів авторського епістолярію: описовий, інформативний, дискусійний, аргументативний.

В іншому листі, протестуючи проти засмічування чеської мови невласливими їй граматичними формами, Ян Коллар з гіркотою, але рішуче Ганці зауважує: «Škoda věru, že obzvláště Vy tak často dvojsmyselnými výrazy slovenské čtenáře ode čtení svých spisů odrážíte; píšete všude: budem, půjdem, milujem, místo obyčejného a pravidelného budeme, půjdeme, milujeme, <...> odkud takový grammaticologický gallimathias povstává, že Slovák raději maďarčinu a němčinu než podobnou češtinu čítá» (В. Ганці, 02.12.1833). Таким чином, комунікативна роль “рівноправного професійного колеги” в парі Коллар — Ганка розкриває певні психологічні риси Яна Коллара, які навряд чи могли проявитися щодо Копітара, судячи зі стилістики листа до нього. Тому ці риси можна кваліфікувати як вияв нестабільного поведінкового темпераменту Яна Коллара, високу температуру листування, яку він собі міг дозволити<sup>1</sup>. А втім, Коллар самокритично визнавав свою темпераментну надмірність і намагався перепросити за це у В. Ганки: «Věřu se téměř *stydím sám před sebou, že s Vámi rovnováhy nedržím*, ani v činnosti ani ve vzájemném obdarování a dopisování», «přál bych, aby tiché přátelské porozumění mezi námi místo mělo» (В. Ганці, 13.07.1847). Емоційна епістолярна поведінка Яна Коллара мала глибоко мотивований характер і пояснюється домінуванням в його соціальних поглядах ключової ідеї боротьби за національну самобутність і самодостатність: «Nezhorčujme sobě sami mezi sebou život ještě více: *nehledme na své osoby, ale na národ*» (В. Ганці, 18.09.1832), «Sama láska k národu a známost materčiny nás ještě nespasí: *musíme tyto věci i ze srdce a z hlavy do života přesaditi, je i před světem ukázati, s nimi žiti i mříti*» (С. Гробоневі, 29.10.1838). Листи Яна Коллара в автентичній формі репрезентують відвертий виклад думок стосовно словацької національної ідеї та виявляють емоційну життєву активність автора як особистості. На переконання Яна Коллара, лише в межах національної культури можуть розвиватися високі моральні цінності, які людину духовно вивіщують. Патріотизм як релевантна риса постаті Яна Коллара відзначався багатьма критиками: «Kollár nebyl utopistou; on byl charakterním člověkem, který houževnatě i v nepříznivých poměrech setrval na svých zásadách, a co ho v očích každého povznáší, bojoval s přesvědčením za svůj jazyk a za svůj národ» [Karásek 1903 : XXVII].

Суб’єктивний чинник епістолярної комунікації Яна Коллара виявляється через категорію модальності — класичну категорію ставлення мовця до дійсності: до змісту мовлення, до адресанта, до самого себе, до ситуації і способу мовлення, що реалізується в різних комунікативних формах — позитивних і негативних, згоди і незгоди, поради і веління, прохання і критики тощо. За нашими спостереженнями, ефективним способом вираження суб’єктивної модальності в епістолярії Яна Коллара є модальні слова з ознаками логічної оцінки змісту висловлювання — упевненості, вірогідності, жалкування, надії: *snad, věru, zajisté, mile rád, bohužel, avšak doufám* та ін. Серед граматичних засобів суб’єктивної модальності, які характеризують авторські іллокуції, помітне місце посідають вислови з дієсловами у формах наказового способу, наприклад: *nezhorčujme sobě sami život, užijte příznivých příležitostí, uchopte a zvelebujte ony hvězdy, účinkujte na stálost charakteru*

<sup>1</sup> Про цю прагмалінгвістичну категорію докладніше див.: [Hoffmannová 1993–1994].

*našich slovenských mladíkův, následujte tah a šept svého Genia, vzdělávejte srdce a charakter svůj, od politických šumilebů se chraňte, neste se všudy ku vzájemnosti kmenův celého národa.* Характерна ознака імперативних форм дієслова полягала в їх поєднанні з прислівником *těž: přijmětež, pošletež, račtež*. Особливо частотною була дієслівна форма, нині архаїчна, *račte/neračte*, яка виконувала прагматичну функцію пом'якшення дієслівного імперативу: *račte prohlédnouti/ shromážďiti/ doručiti/ zaslati/ o to zasaditi/ do následujících knih nazříti/ do svých účtu nahlédnouti*.

Спіраючись на мовну поведінку, детерміновану комунікативними ролями, можна говорити про характер комунікативних відношень Яна Коллара стосовно дописувачів, реалізованих у таких формах, як прохання, порада, повчання, побажання, задоволення, незадоволення, веління, настанова, вибачення. Загалом "рольова" мовленнєва поведінка адресанта в епістолярному спілкуванні зі своїми кореспондентами мала виважений, вдумливий характер та здебільшого наближалася до взаємоповаги, толерантності й мовної тактовності, що було особливою типовою рисою для епістолярного жанру XIX ст., закладеного в Європі у XVIII ст. в епоху галантної стилістики рококо. Можна твердити, що дотримання соціопрагматичних ролей в усвідомлюваних межах сприяло підтриманню бажаних контактів, прагматичному структуруванню комунікації й досягненню її мети. У зв'язку з цим важливий параметр, що характеризує епістолярій Яна Коллара, стосується форм вираження невід'ємних правил мовної поведінки під час листування — усталених епістолярних етикетних норм як однієї з головних лінгвопрагматичних категорій.

В усі часи незмінним складником епістолярного тексту залишалася рамкова побудова, що передбачала обов'язкову наявність формул епістолярного звертання і прощання. Як слушно наголошує Т. В. Радзівєвська, структуроутворювальна функція мовленнєвого етикету з ініціальною та фінальною підструктурами є найвиразнішою жанровою ознакою епістолярного тексту та його меж: «Конвенціональний характер вироблених формул та їх варіацій робить їх невід'ємною частиною епістолярію, вони отримують статус облігаторних елементів у дискурсі цього типу, без яких він втрачає свої основні ознаки» [Радзівєвська 2018 : 188]. Етикетні формули епістолярію допускали формальні й неформальні вияви ввічливості в листуванні. Так, прикладом формальних маркерів холодної та коректної ввічливості слугували стандартні кліше без будь-яких додаткових лексичних атрибутів: *Mějte se dobře. Váš J. Kollár* (В. Ганці, 22.03.1827) або *Váš J. K.* (18.09.1832). Натомість очевидна сердечна привітність виявлялася при звертанні й прощанні Яна Коллара в листах до Гробоня: *Přemilý příteli! Váš upřímný přítel Jan Kollár; Váš upřímný příznivec Jan Kollár*, до Ербена: *Nový, avšak již milý příteli! Mějte se blaze. Zůstávám upřímně nakloněný Váš přítel J. Kollár*, до Ганки: *Starověrný příteli! Váš dávný a vždy věrný přítel J. Kollár*. Прощальні епістолярні формули автора іноді містять сигнали, що ініціюють подальше спілкування з адресатом, виконуючи прагматичну функцію "мовних місточків", наприклад у листі до В. А. Мацейовського 05.06.1839 р.: «*Měj se blaze a piš brzo svému upřímnému J. Kollárovi*».

Типовими завершальними етикетними словоформами в листах Коллара є побажання всього найкращого при прощанні, подяка за отримані в дар книжки й допомогу в переправлянні своїх книжок за кордон, передавання вітань колегам тощо, напр.: «*Pozdravte srdečně Šafaříka, Jungmanna, Palackého,*



Presla» (В. Ганці, 13.07.1847). Максимально індивідуалізоване етикетне прощання Коллара з Ербеном: *Vzkažte všem Vám rovným pozdravení* — «Передайте вітання всім, хто Вас достойний».

Закони епістолярного жанру вимагали дотримуватися формальної ввічливості навіть за умови нейтрального або й прискіпливо ставлення до адресата, зумовленого, можливо, психологічним настроєм у момент конкретної «епістолярної ситуації». Прикладом такого контексту може бути лист Яна Коллара до В. Ганки, в якому він висловлює критичне ставлення до іншомовної лексики адресата: «*Cizomluvy staro- a ruskoslavské: udostoj, zpodobí, nápast', blahověsti jsou nesrozumitelné, a měly aspoň na konci vysvětlenu býti*». Завершується лист без надмірних етикетних фантазій, промовистим скороченням слів: «*Váš upř. pří. J. K.*» (В. Ганці, 2.12.1833).

**Інтерпретація об'єкта комунікації.** Об'єкту структуру комунікації можна розглядати у вигляді двох складників — персонального і предметного. До персонального належать особи, згадувані в епістолярії. Зазвичай коментуванню підлягають суспільно значущі аспекти діяльності відомих лінгвістів, письменників, політиків: Й. Добровського, П. Й. Шафарика, Й. Юнгманна, Ф. Палацького, Я. Пресла, словацького поета С. Гробоня, польських письменників А. Міцкевича, М. Чайковського та багатьох інших. Номінативний вибір певних лексем указує на ставлення автора до адресата — індивідуального чи колективного. Так, Й. Добровського Я. Коллар характеризує *naš starý mistr v Praze*, Й. Юнгманна — *drahý přítel náš Jungmann*, слов'ян — *nesvorní Slované*, чехів — *Čechové samosvojní, neustupní*, угорців — *naši protivníci Maďaři*. Проте найчастіше у своїх листах Ян Коллар висловлювався про співвітчизників. Тут представлені часто протилежні оцінки, які він їм давав. Про молодих словаків, на яких покладав надії в розбудові народності, в листі до С. Гробоня 22. 11. 1840 р. писав: «*Tím větší rozkoší plápolati musí srdce mé, vida celé zástupy mládeže z dlouhého snu povstávati*», але в цьому ж листі висловлює іншу думку: «*Co mně nejvíce večer mého života zhorčuje a nehlubší vnitřek srdce mého trýzní, to jest tato častá bezcharakternost, větrnoduchost, nespolehlivost našich Mladoslavákův: my stavíme na písku a ne na skalách*». Отже, свій ментальний стан автор передав висловами високого емоційного напруження *večer mého života, vnitřek srdce mého trýzní* й завершив спілкування висловом у виразній афористичній формі: *My stavíme na písku a ne na skalách*.

Предметний складник комунікації містить висловлювання про цільовий об'єкт, спільний для адресанта й адресата. Тут можна згадати співробітництво, яке полягало в обміні власними творами: «*S velikým potěšením přijal jsem oba přátelské dary Vaše, i Písně i Etymologicon, začez srdečně děkuji*» (В. Ганці, 18.09.1832).

Листи Яна Коллара до В. Ганки на тлі кореспонденцій до інших адресатів вирізнялися особливістю — обговоренням складних філологічних тем. Такі послання нерідко розросталися до кількох сторінок, набували ознак наукових есе, в яких більша частина присвячувалася професійним інтересам. Так, у листі 06. 10. 1829 р. Ян Коллар порушує питання про стародрук, що привернув його увагу через нетипові фрагменти письма, та цікавиться думкою В. Ганки, якому вочевидь цілком довіряє: «*Posílám tedy i Vám zde jeden takový výtisk, abyste, jako zkušený ve starožitnostech slovanských mistr, i Vy svou pozornost tomuto úkazu darovali. <...> Co Vy myslíte o tomto písmě? Jací to charakterové, jaká orthographie? <...> Že mnoho řeckých liter, to vidno; nejsou-li*

*ony ještě zůstatek kyrilice u Slováků?»*. Питання адресанта можна сприймати як імпліцитні маркери його внутрішнього світу — думок, ментального стану, які в подальшому викладі сфокусовано у висловлюванні: «*Kdyby se všechny okolnosti vyjasnily a pochybnosti přemohly, bylo by toto písmo nejstarší památka slovenské literatury v Uhřích*». В іншому листі Я. Коллар звертався до В. Ганки з проханням розшукати необхідні йому книжки, акцентуючи при цьому на фаховій ерудиції («*abyste, jako zkušený ve starožitnostech slovanských mistr*») та можливостях свого колеги, який обіймав посаду головного бібліотекаря Національного музею у Празі — найбільшого зібрання матеріальних цінностей з чеської історії та культури: «*Uy sám znáte snadno a prozřetelně v knihách hledati: proto obracím se k Vám s následující prosbou: Pracuji na jednom pojednání, k němuž obrazy některých indických bohů a bohůň potřebuji. <...> Snad v některém z těchto spisů předce naleznete vyobrazení Svahy. <...> A vy mi můžete pomocnou ruku podati*» (В. Ганці, 30.11.1837).

До предметної сфери спілкування слід віднести взаємні відгуки про славістичні праці, наприклад, Ян Коллар формулює активну позицію щодо стилістики творів В. Ганки: «*Mějte ve svém, jináče tak pěkném slohu více zření na naše Slováky a na libozvučnost vůbec. <...> Slyšme vzájemné rady a hlasy své, chcete-li, aby z nás něco bylo!*» (В. Ганці, 02.12.1833). Це також думки з приводу посмертного видання творів Й. Добровського: «*Co se vydávání Dobrovského děl týče, radil bych Vám, abyste nejprve a nejpilněji sebrali a vydali ona Pojednání, Recensie, Předmluvy etc., které po rozličných Časopisech a knihách sem tam rozptýlené jsou*» (В. Ганці, 18.09.1832). Важливим для істориків лінгвокультури є судження Яна Коллара про давньочеське псевдоджерело «Лібушин суд»: «*Zdá se, že spor o Libušin soud našim starým mistrem v Praze nově rozdmuchaný nám nesvorným Slovanům neslouží valně ku cti*» (В. Копітарові, 20.09.1824). Проте головним предметним складником епістолярної комунікації Яна Коллара вважаємо тему слов'янства. У листуванні вона розвивається достатньо часто, причому стосується всіх адресатів: для одних вона виконує прагматичну функцію виховання, впливу з метою стимулювати розбудову слов'янотворчих ідей, для інших презентує особисті світоглядні орієнтири: «*To jsou krásné, potěchy plné věci pro nás starší, že duch vzájemnosti všeslávské mládež pronikati začíná*» (В. Мацейовсько-му, 05.06.1839), «*Proto prosím a napomínám Vás, zůstaňte do smrti, při všech proměnách a pokušeních, těmto ušlechtilým úmyslům věren, které ste v listu svém tak upřímně a slibně projevil*» (С. Гробоневі, 22.11.1840), «*Touže totiž já i mnozí jiní slavisté větší literární vzájemnost mezi všemi slovanskými nářečemi rozníti, zaslal jsem <...> do Petrohradu dva vázané exempláry téhož díla <“Slavy dcera”>*» (В. Копітарові, 20.09.1824), «*Já již nyní nikoho za Slovana nedržím, prvé nežby rovník přešel a ne pěkným slovem a počátkem, ale skutkem a celým životem toto dokázal*» (С. Гробоневі, 22.11.1840).

**Інтерпретація семантико-стилістичних прийомів адресанта.** Соціокомунікативні ролі адресанта, реалізовані в комунікації, визначали й формували певні семантико-стилістичні мовні засоби. До індивідуальних особливостей епістолярної поведінки Яна Коллара можна віднести численні авторські новотвори, передусім композити, часто оцінного характеру й різноманітної мовної форми, як от *maďarošálenstvo*, *šumileb*, *rovnocitné srdce*, (*horlivý*) *Slavomil*, *Slavobratři*, *Mladosláváci*, *takový smátel sám nad sebou by se smál*, *čtárák*, *větrnoduchost*, *libomudrcství*, *grammatickologický gallimathias* та ін. Внутрішня форма таких мовних одиниць в основному прозора та вказує

на її похідні складники: слово *maďarošálenstvo* є результатом злиття слів *maďarský* і *šilený*, *okolostojnost* — від *stání* й *okolo*, *šumileb* — від *šum* та *leb* (книж. *lebka*), *rovnocitný* — від *rovný* і *cit*, *smátel* — від *smát se*, *čmárák* — від *čmárat*, *Slavobratři* — від *slovanský* і *bratr*, *Mladoslaváci* — від *mladí* і *Slováci*, *Slavomil* — від *slovanský* і *milý* у значенні “прибічник ідеї слов’янської взаємності” (не ідентичне власному імені *Slavomil*). Маючи психоемоційну природу, така мовотворчість реалізує прагматичні задуми автора та сигналізує про його емпатичні переваги — позитивні (напр.: *Slavomil*) чи негативні (напр.: *větrnoduchost*, *libomudrcví*), меншою мірою нейтральні (напр.: *okolostojnost*). Щоб уникнути двозначності, маємо зазначити: в теорії лінгвопрагматики емпатію розглядають не лише стосовно адресанта чи адресата, а й об’єктів, фактів, процесів, подій тощо, які потрапляють у фокус уваги мовця, оскільки жоден дискурс, мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт не існує без емпатії їх автора [Бацевич 2010 : 177]. Досить характерними в епістолярній манері Яна Коллара є вияви емпатії, що в етикетних формулах фокусуються суперлативами прикметників, прислівників або прикметниками-композицями, наприклад, до слова *přítel* додано ознаки *přemilý*, *velecenný*, *velectěný*, *vysoce učený*, *velevážený*, *starověrný*.

Лексичними маркерами ввічливості в листах Яна Коллара виступають численні слова й вирази *vděčný*, *laskavý*, *upřímný*, *velký dík*, *srdečně děkuji*, *veliké potěšení*, *vážím si Vás*, *prosim buďte tak laskav*, *byl byste tak dobrotiv*, *jestli se Vám libiti bude*, *zůstávám upřímně nakloněný* та ін. Крім лексичних засобів, листи Коллара насичені численними тропами — метафорами, фразеологізмами, які є яскравими прийомми вияву емпатичних настроїв автора, котрий мав культивоване, витончене чуття мови. Так, звертають на себе увагу метафори *zotavení posvadlého květu vlasti a národa*, *dělníci na roli národa*, *v lůnu České země*, *okrášliti roli vlasteneckou*, *plápolající srdce*, *slaměný oheň k národu*, *večer života*, *mizerná škrabanina*; фразеологізми *pít s mlékem mateřským*, *poslat (knihy) co nevidět*, *pod růží sdělit*, *stavět na písku*, *mít zaječí duši*, *jako by svět na tom stál*, *být terčí svého posměchu*; розгорнуті порівняння: *psaní Vaše takovou radost mi působilo*, *jakovou zahradník cítí při užření krásně rozvíňovatí se počínajícího květu v zahradě své v jarním čase*. Мотивація вибору тих чи тих стилістичних засобів зумовлювалася як тематикою листа, так і особою адресата. Певна річ, у межах спілкування з людиною, котру Я. Коллар ідентифікував як близького за світоглядом колегу, він вдається до мовних образів і тропів позитивної конотації, залучає словоформи, що зумовлюють стилістику листування та в цілому виявляють позитивну емпатію адресанта. Наведені приклади художніх засобів переконують, як уміло Ян Коллар ними послуговувався для досягнення максимального результату в епістолярній комунікації.

Підсумовуючи розгляд епістолярних текстів Яна Коллара, можемо визначити їх основні комунікативні ознаки та істотні особливості. У цілому слід констатувати, що прагматичний сенс листів Яна Коллара виявляється через прагматичну і тематико-змістову інтерпретації. Епістолярій Коллара визначало соціокультурне середовище, у межах якого відбувалася комунікація. Вона детермінувала соціопрагматичну роль адресанта, впливала на тематику листування, її персональний і предметний складники, передбачала діалогічність і меншою мірою відбувалася в суто монологічній формі. До важливих компонентів епістолярного дискурсу належала офіційність — неофіційність, дистантність — недистантність комунікації, ієрархія



стосунків, дотримання етикетних норм з переважно емоційним їх вербальним оформленням, комунікативна поведінка почасти мала ознаки емоційної насиченості. Чеська лексика, особливо авторські неологізми, орфографія, синтаксис містили сліди впливу рідної словацької мови. Таким чином, на вербальну структуру епістолярного дискурсу Яна Коллара мали вплив позамовні чинники: особа автора та адресата, їхні міжособистісні взаємини й комунікативні наміри, предмет спілкування.

Разом з тим епістолярій Яна Коллара, характеризуючись своїми особливими соціальними, психологічними і семантико-стилістичними рисами, має важливе значення також у позалінгвальному вимірі. Він слугує додатковим джерелом для вивчення ролі автора в суспільних, літературних і наукових колах його доби, стилю життя та праці. Інтелектуальні якості цієї особистості відіграли значну роль у розвитку прогресивних на свій час ідей не лише слов'янської єдності, але передусім національної свідомості, відтак забезпечили Яну Колларові почесне місце в історії словацької культури.

## ЛІТЕРАТУРА

- Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті. Київ: АСМІ 2002. 332 с.
- Бациевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАІС, 2010. 335 с.
- Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст — соціум — культура — мовна особистість. Київ : Інформ.-аналіт. агенство, 2010. 491 с.
- Радзівська Т. В. Дискурсивні простори: історико-лінгвістичний вимір. Київ : Інформ.-аналіт. агенство, 2018. 323 с.
- Dopisy Jana Kollára (Z pozůstalosti W. A. Maciejowského). *Slovanský sborník stati z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního i společenského života / ed. E. Jelínek*. V Praze : J. Otto, 1883. Roč.2. S. 23–24; 79; 157–158.
- Dopisy Jana Kollára B. Kopitarovi. Ibid. S. 258–259.
- Dopisy Jana Kollára K. J. Erbenovi. Ibid. S. 260.
- Dva listy Kollárovy Samoslavu Hroboňovi. *Jan Kollár: 1793-1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce «Slávy dcery» : Na oslavu jeho stoletých narozenin*. Ve Vídni : Český akademický spolek, 1893; Slovenský akademický spolek «Tatran», 1893. S. 54–56.
- Hirschová M. Pragmatika v češtině. Praha : Karolinum, 2013. 335 s.
- Hoffmannová J. Jan Neruda a jeho adresátky (Temperatura dopisu jako pragmatické kritérium). *Češtinář*. 1993–1994. Roč. 4. S. 33–38.
- Hoffmannová J. Pragmalingvistický pohled na dopisy Karla Čapka. *Naše řeč*. 1999. Roč. 82. Č. 3. S. 113-121.
- Homoláč J., Mareš P. a j. Míšení žánrů a diskurzů v internetové komunikaci. Praha : Academia, 2022. 375 s.
- Karášek J. Úvod. *Kollár J. Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1849*. Praha : Čes. Akademie, 1903. S. XXVII.
- Müllerová O. Komunikativní složky výstavby dialogického textu. München : Sagner, 1997. 161 s.
- Murko M. Listy Kollára Kopitarovi a Miklošičovi. *Jan Kollár: 1793-1852: Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce «Slávy dcery» : Na oslavu jeho stoletých narozenin*. Ve Vídni : Český akademický spolek, 1893; Slovenský akademický spolek «Tatran», 1893. S. 49–53.
- Některé listy z korespondence Jana Kollára v letech 1816-1851. *Časopis Musea království Českého*, 1893. Roč. 67. Č. 1–2. S. 177–211.
- Vzájemné dopisy Václava Hanky a Jana Kollára. *Časopis Musea království Českého*, 1897. Roč. 71. Č. 2. S. 227–245.

## REFERENCES

- Balandina N. F. (2002) Funktsii i znachennia cheskykh prahmatychnykh klishe v komunikativnomu konteksti: Monohrafiia. Kyiv: ASMI. [In Ukrainian].
- Batsevych F. (2010) Narysy z lnhvistychnoi prahmatyky: Monohrafiia. Lviv: PAIS. [In Ukrainian].
- Dopisy Jana Kollára (Z pozůstalosti W. A. Maciejowského). (1883). *Slovanský sborník stati z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního i společenského života*. E. Jelínek (Ed.) V Praze: J. Otto, (2), 23–24; 79; 157–158.
- Dopisy Jana Kollára B. Kopitarovi. (1883). *Slovanský sborník stati z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního i společenského života*. E. Jelínek (Ed.). V Praze: J. Otto, (2), 258–259.
- Dopisy Jana Kollára K. J. Erbenovi. (1883). *Slovanský sborník stati z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního i společenského života*. E. Jelínek (Ed.). V Praze: J. Otto, (2), 260.
- Dva listy Kollárovy Samoslavu Hronoňovi. (1883). *Jan Kollár. 1793–1852: Sborník stati o životě, působení a literární činnosti pěvce «Slávy dcery»: Na oslavu jeho stoletých narozenin*. Český akademický spolek; Slovenský akademický spolek «Tatran», 54–56.
- Hirschová M. (2013) Pragmatika v češtině. Praha: Karolinum.
- Hoffmannová J. (1993-94). Jan Neruda a jeho adresátky (Temperatura dopisu jako pragmatické kritérium). *Češtinář*, (4), 33–38.
- Hoffmannová J. (1999). Pragmalingvistický pohled na dopisy Karla Čapka. *Naše řeč*, 82 (3), 113–121.
- Homoláč J., Mareš P., Hoffmannová J., Jílková L., Kopecný J., Mrázková K. (2022). Míšení žánrů a diskurzů v internetové komunikaci. Praha: Academia.
- Karásek J. Úvod. (1903). *Kollár J. Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z roku 1849*. Praha: Česká Akademie, 27.
- Müllerová O. (1997). Komunikativní složky výstavby dialogického textu. München: Sagner.
- Murko M. (1893). Listy Kollára Kopitarovi a Miklošičovi. *Jan Kollár. 1793–1852: Sb. stati o životě, působení a literární činnosti pěvce «Slávy dcery»: Na oslavu jeho stoletých narozenin*. Ve Vídni: Český akademický spolek, 1893; Slovenský akademický spolek «Tatran», 49–53.
- Některé listy z korespondence Jana Kollára v letech 1816–1851. (1893). *Časopis Musea království Českého*, 67 (1–2), 177–211.
- Radziievska T. V. (2010) Narysy z kontseptualnoho analizu ta lnhvistyky tekstu. Tekst sotsium — kultura — movna osobystist: Monohrafiia. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo. [In Ukrainian].
- Radziievska T. V. (2018). Dyskursyvni prostory: istoryko-lnhvistychnyi vymir. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo. [In Ukrainian].
- Vzájemné dopisy Václava Hanky a Jana Kollára. (1897). *Časopis Musea království Českého*, 71 (2), 227–245.

## L. I. DANYLENKO

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

E-mail: dankoua@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>

## JÁN KOLLÁR'S EPISTOLARY DISCOURSE

The article analyzes the epistolary discourse of Ján Kollár using the categories and concepts of modern linguistic pragmatics. The subject of the study was 16 letters

addressed to V. Ganka, V. Kopitar, K. Ya. Erben, S. Grobon, V. A. Maciejowski in the period from 1824 to 1851. The study of the material is based on the method of subject-object interpretation of the addressee's communication.

The analysis of Ján Kollár's texts showed that his epistolary discourse is a speech-language work that was created with regard to the chronologically determined national epistolary tradition. Contacts and the content of Ján Kollár's communication concerned primarily the socio-political and cultural sphere related to his professional activities. The socio-cultural dimension, within which the communication took place, determined the addressee's socio-pragmatic role, and their civil position, influenced the topics of the correspondence, its personal and subject components, and assumed dialogue. The components of the studied epistolary discourse are characterized by the following features: formality — informality, distance — non-distance of communication, the hierarchy of relations, and observance of etiquette norms with their mainly emotional verbal design. Markers of politeness in Ján Kollár's letters are etiquette lexical means, as well as tropes — metaphors, and phraseology, which are methods of expressing the author's empathic moods. Individual features include numerous author innovations. Thus, the social and socio-psychological characteristics of the author affected the language, structure, and content of his epistolary discourse.

Kollár's epistolary legacy is also important in the extralingual aspect. It serves as an additional source for studying the role of the author in social, literary, and scientific circles of his time.

Keywords: Ján Kollár, epistolary discourse, linguistic personality, intention, modality, empathy, illocution.

Дата надходження до редакції — 19.05.2022

Дата затвердження редакцією — 26.05.2022